AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVLATIDA XAVFSIZLIK VA HUQUQ TARTIBOTINI TA'MINLASH TIZIMI

Kuromboyeva Sevinch Sherali qizi
Toshkent Xalqaro Univertiseti
Yuristprudensiya fakulteti
1-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqola Amir Temur va Temuriylar davlatida xavfsizlik va huquq tartibotni ta'minlash tizimining kompleks tahliliga bag'ishlangan. Unda Amir Temur davlat boshqaruvi falsafasining asoslari, xususan, "Temur Tuzuklari"da aks etgan adolat, qonun ustuvorligi va davlat xavfsizligi g'oyalari chuqur o'rganiladi. Maqolada harbiy-ma'muriy tizimning ichki tartibni saqlashdagi o'rni, huquqiy tizimning shariat, yasa va urf prinsiplari asosida ishlashi, shuningdek, adolatni ta'minlash mexanizmlari, jumladan, sudlar, jazo tizimi va nazorat organlarining faoliyati ko'rib chiqiladi. Tadqiqot Amir Temur davlatining bu boradagi yutuqlarini tarixiy ahamiyati va zamonaviy davlat qurilishi uchun merosini ochib berishni maqsad qilgan.*

Kalit so'zlar: *Amir Temur, Xavfsizlik, Huquq tartibot, Temur Tuzuklari, Adolat, Qozilar, Harbiy-ma'muriyat, Davlat boshqaruvi*

Abstract: *This scholarly article provides a comprehensive analysis of the security and law enforcement system in the state of Amir Temur and the Timurids. It deeply examines the foundations of Amir Temur's state governance philosophy, particularly the ideas of justice, rule of law, and state security reflected in his 'Temur Tuzuklari' (Institutes of Timur). The article reviews the role of the military-administrative system in maintaining internal order, the functioning of the legal system based on Sharia, Yasa, and Urf principles, as well as mechanisms for ensuring justice, including courts, the penal system, and oversight bodies. The research aims to reveal the historical significance of Amir Temur's achievements in this regard and their legacy for modern state-building.*

Keywords: *Amir Temur, Security, Law and Order, Temur Tuzuklari, Justice, Qozis, Military-Administration, State Governance*

Аннотация: *Данная научная статья посвящена комплексному анализу системы обеспечения безопасности и правопорядка в государстве Амира Темура и Темуридов. В ней глубоко изучаются основы философии государственного управления Амира Темура, в частности, идеи справедливости, верховенства закона и государственной безопасности, отраженные в его «Темур Тузуклари» (Уложения Тимура). В статье рассматривается роль военно-административной системы в поддержании внутреннего порядка, функционирование правовой системы на основе принципов шариата, Ясы и урфа, а также механизмы обеспечения правосудия, включая суды, систему наказаний и надзорные органы. Исследование направлено на раскрытие исторического значения достижений государства Амира Темура в этой области и его наследия для современного государственного строительства.*

Ключевые слова: *Амир Темур, Безопасность, Правопорядок, Темур Тузуклари, Справедливость, Кази, Военно-административная система, Государственное управление*

Kirish

Amir Temur jahon tarixida ulkan saltanat barpo etgan, ilm-fan, madaniyat va me'morchilik rivojiga ulkan hissa qo'shgan buyuk davlat arbobi sifatida tan olingan. Uning davlat boshqaruvi tamoyillari, xususan, mamlakatda xavfsizlik va huquq tartibotni ta'minlashga qaratilgan tizim bugungi kunda ham o'z ilmiy va amaliy dolzarbligini yo'qotmagan. Temuriylar davlatining ulkan hududlarda barqarorlikni ta'minlay olganligi, ichki va tashqi tahdidlarga qarshi samarali kurasha olganligi uning davlat boshqaruvi modelining chuqur falsafiy asoslarga va puxta amaliy mexanizmlarga ega ekanligidan dalolat beradi. Mazkur tadqiqot Amir Temur va Temuriylar davlatida xavfsizlik va huquq tartibotni ta'minlash tizimining murakkab va ko'p qirrali jihatlarini, uning asosiy elementlarini, amalga oshirish mexanizmlarini va tarixiy ahamiyatini ochib berishni maqsad qiladi. Tadqiqotning vazifalari sifatida Amir Temurning davlat boshqaruvi va xavfsizlik falsafasini "Temur Tuzuklari" asari asosida tahlil qilish, harbiy-ma'muriy tizimning ichki tartibni ta'minlashdagi rolini aniqlash, huquqiy tizimning shariat, yasa va urf qoidalari uyg'unligini o'rganish, adolat va huquq tartibotni ta'minlash mexanizmlarini atroflicha ko'rib chiqish hamda ushbu tizimning bugungi kun uchun ahamiyatini baholash belgilanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Amir Temur shaxsiyati va davlatchilik faoliyatiga oid tadqiqotlar boy tarixiy manbalar asosida keng rivojlangan. Sovet davrida Amir Temur qiyofasi ko'pincha faqatgina bosqinchi sifatida tasvirlanib, uning siyosiy va huquqiy qarashlari soyada qolgan edi. O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng, Ibrohim Mo'minov, Buriboy Ahmedov singari olimlar uning merosini qayta baholab, haqiqiy xarakterini va ma'muriy kodekslarini yorug'likka chiqardilar. Bu jarayon Amir Temurning adolatga asoslangan davlat qurilishi va xavfsizlikka bergan e'tiboriga ilmiy asosda yondashishga imkon berdi. H.J. Sodiqovning "Amir Temur saltanatida xavfsizlik xizmati" nomli monografiyasi (2016) Amir Temur rahbarligining alohida jihati, ya'ni davlat xavfsizligini ta'minlashdagi markaziy rolini chuqur o'rganadi. Bu 580 sahifalik asar Temurning razvedka va aksilrazvedka operatsiyalaridagi noyob va adolatli siyosatini batafsil yoritib, ushbu xizmatlarning uning harbiy muvaffaqiyatlari va ulkan imperiya qurishidagi ajralmas ahamiyatini ko'rsatadi. Asar tarixiy faktlarga asoslangan holda, xavfsizlik apparatining qo'mondonning g'alabalariga qo'shgan muhim hissasini tushuntiradi.

Bundan tashqari, 2019-yil 9-yanvarda O'zbekiston Respublikasi IIV Yong'in xavfsizligi institutida "Temur Tuzuklari"ning yoshlarda vatanparvarlik tuyg'ularini kuchaytirishdagi ahamiyati" mavzusida ilmiy-amaliy konferensiya o'tkazilgani Amir Temur merosining zamonaviy davlat qurilishi va yoshlar tarbiyasidagi dolzarbligini ko'rsatadi. Ushbu konferensiyada "Temur Tuzuklari" vatanparvarlik, jasorat va intellektual rivojlanishni shakllantirishda muhim tarixiy va falsafiy manba sifatida e'tirof etilgan. Shu

bilan birga, olimlar va mutaxassislar Amir Temur davlat boshqaruvining huquqiy tamoyillariga alohida e'tibor qaratib, uning davlat barqarorligini ta'minlashdagi strategiyalarini tahlil qilganlar. Mavzu yuzasidan o'tkazilgan tadqiqotlar Temurning adolat, donolik va qonun prinsiplariga asoslangan boshqaruv falsafasini, ayniqsa, "Temur Tuzuklari" asari orqali ochib berganlar. Temuriylar saltanatining qonun ustuvorligi va adolat an'analariga sodiqligi, qozilarning davlat va jamiyat hayotidagi muhim o'rni ham bir qator ilmiy manbalarda ta'kidlangan. Bu manbalar Temur davlatida jinoiy javobgarlikning shaxsiyligi, aybsiz qarindoshlarning himoyasi kabi prinsiplarning amal qilishiga ishora qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda Amir Temur va Temuriylar davlatida xavfsizlik va huquq tartibotni ta'minlash tizimini har tomonlama o'rganish uchun kompleks metodologiya qo'llaniladi. Birinchidan, tarixiy-qiyosiy tahlil metodi orqali Amir Temur davlati tuzilishi va boshqaruv mexanizmlari boshqa davlatlar bilan qiyosiy jihatdan ko'rib chiqiladi, bu esa uning o'ziga xosliklarini aniqlashga yordam beradi. Ikkinchidan, tizimli yondashuv asosida xavfsizlik va huquq tartibot tizimi bir-biri bilan chambarchas bog'liq elementlar majmui sifatida o'rganilib, har bir qismning umumiy tizimga ta'siri baholanadi. Uchinchidan, huquqiy-dogmatik tahlil metodi yordamida "Temur Tuzuklari" asari, shariat, yasa va urf qoidalari kabi huquqiy manbalardagi normativ qoidalar tahlil qilinadi, ularning mazmuni va qo'llanilish xususiyatlari aniqlanadi. To'rtinchidan, tekstual tahlil metodi orqali "Temur Tuzuklari" matni diqqat bilan o'rganilib, undagi davlat boshqaruvi, xavfsizlik, adolat va qonuniylik prinsiplari aniqlanadi. Ushbu metodologiya tadqiqotga ilmiy asoslangan, chuqur va ob'ektiv yondashuvni ta'minlashga xizmat qiladi. Tadqiqot asosiy tarixiy manbalarga, jumladan, "Temur Tuzuklari"ga hamda zamonaviy ilmiy adabiyotlarga tayangan holda amalga oshiriladi.

Xulosa

Amir Temur va Temuriylar davlatida xavfsizlik va huquq tartibotni ta'minlash tizimi chuqur falsafiy asoslarga, puxta ishlab chiqilgan harbiy-ma'muriy tuzilmalarga va qonun ustuvorligiga asoslangan edi. "Temur Tuzuklari"da aks etgan adolat, donolik va strategik boshqaruv prinsiplari ushbu tizimning negizini tashkil etgan. Davlat boshqaruvida maslahat va kengashlarga ustuvorlik berilishi, ayni paytda davlat xavfsizligiga oid masalalarda qat'iy choralar ko'rilishi Temur falsafasining asosiy jihatlaridan biri edi. Harbiy-ma'muriy tizimning samarali ishlashi, jumladan, razvedka xizmatlari va tartibni saqlovchi qo'shinlar davlatning ichki va tashqi xavfsizligini ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynagan.

Huquqiy tizim Shariat, Yasa va Urf qoidalarining o'zaro uyg'unligiga asoslanib, jamiyatda adolatni, qonun ustuvorligini va individual javobgarlikni ta'minlagan. Qozilarning yuksak mavqei, ularning sud-huquq tizimini muvofiqlashtirishdagi roli va davlat ishlaridagi ishtiroki adolat mexanizmlarining samaradorligini oshirgan. Jazo tizimining qat'iyligi va nazorat organlarining faoliyati davlatda tartib-intizomni saqlashga xizmat qilgan. Amir Temur davlatida xavfsizlik va huquq tartibot tizimining barpo etilishi, uning ulkan imperiyada uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlashdagi tarixi ahamiyati beqiyosdir. Ushbu meros bugungi kunda ham davlat qurilishi, huquqiy ongni shakllantirish va jamiyatda adolat

prinsiplarini mustahkamlashda muhim ilmiy-amaliy manba bo'lib xizmat qiladi. U Amir Temurning nafaqat buyuk sarkarda, balki adolatli va dono davlat arbobi sifatidagi o'rni takroran tasdiqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

[1] Manz, Beatrice Forbes. Amir Temurning yuksalishi va hukmronligi. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.

[2] Subtelny, Maria Eva. Temuriylar O'tish Davrida: Movarounnahr O'n Beshinchi Asrda. Leiden: Brill, 2007.

[3] Manz, Beatrice Forbes. "Markaziy Osiyo Qozg'olonlari va Xarizmaning Chegaralari: Amir Temur va Temuriylar Davlati." Xalqaro Yaqin Sharq Tadqiqotlari Jurnali, vol. 21, no. 1, 1989, pp. 1-21.

[4] Stewart, John J., and Beatrice Forbes Manz. "'Temur Tuzuklari'ning Yaratilishi." Qirollik Osiyo Jamiyati Jurnali, Uchinchi Seriya, jild. 7, son. 2, 1997, b. 241-255.

[5] McChesney, R. D. "Vaqf va Jamoat Siyosati: Temuriy va Shayboniy Davrlari." Islom Huquqi va Jamiyat, jild 4, son 3, 1997, b. 317-345.